

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXVIII. évf.

September—October.

1893.

5-ik füzet.

Egy új vallás.

Könnyebb felfogás kedviért kérem az olvasót, tekintsen belé korábbi két értekezésembe, u. m. 1.) A Buddhismusról¹⁾; 2.) A jövő vallása.²⁾

Másodsor értesítnem kell olvasómat, hogy jelen cikkem Max Müller jeles nyelvész és bölcselel értekezéséből³⁾ szemelt fordítás.

A Buddhismus tudományos fürkészete Európában későbbre keletkezett, mint a Brahmanismusé és a mennyi haszontalanságot összehírkáltak, mielőtt a Szanszkrt és Páli nyelvek ismerete lehetővé tette tudósainknak a Buddhisták irományai olvasását, az, röviden s őszintén mondva, borzasztó. Azt nyilvánították, hogy a Buddhismus az emberiségnek eredeti vallása, régiebb mint a Brahmanismus, régiebb mint a Teuto-fajta vallása; mert ki kételkedhetnék abban, hogy *Buddha* és *Woda* azonos nevek? A kereszténységet úgy mutatták bé, mint csupa plagiarismust, azt tették fel róla, hogy tanai és legendái a Buddhismustól kölcsönöztek s azt tanácsolták nekünk, hogy ha igazi keresztények akarunk lenni, váljunk Buddhistákká. Egy új felekezet támadott, a melynek hivei *keresztény-buddhistáknak* nevezik magukat s a mint hire van Angliában és Franciaországban számosan vannak. A *Journal des Débats* 1890. máj. 10-dikéről azt írja, hogy 30000 „*Budhistes Chrétiens*“ lakja Párist. Azt hiszik, hogy Indiában, kivált Ceylonban még többen vannak.

Ezek komoly dolgok s nem lehet úgy elbánni velök, mint tréfákkal vagy bolondságokkal. Aztán jegyezzük meg, hogy mind e bolondságnak van némi alapja. Például a Védákban szintúgy van emlegetve az özönviz, mint az Ó-testamentomban; megint meg van az a történet, hogy egy apa kész megáldozni a fiát Varuna isten parancsára. Azt se lehet tagadni, hogy nagy a hasonlóság a Buddhismus és a kereszténység némely tanai és legendái között. Örvend-

¹⁾ Ker. Magvető 1890. évf. 1—19 l.

²⁾ Ker. Magv. 1889. évf. 1—11. l.

³⁾ Nineteenth Century. May. 1893. „Esoteric Buddhism.“

hetünk rajta, de nincs semmi szükség arra, hogy kölcsönzést vagy lopást tegyünk fel sem egyik sem másik részről. A hajdankor vallásai összehasonlító tanulmányozása anuyira kitágította láthatárukat, és oly szilárdul megállapította bizonyos vallási igazságoknak egyetemességét, hogy ha a tiz parancsolatot leljük a Buddhisták szent könyveiben, eszünkbe se jut lopás vagy rablás, hanem csupán csak közös örökségnek tekintjük. Igenis meglegljük a Dasasilát, a tiz parancsolatot a Buddhismusban, de azok éppen nem a Mózes tiz parancsolatai. Másképp áll a dolog a tényekkel és legendákkal. Midőn kimutatják, hogy azokban is nagy hasonlatosság van a Buddha élete s a Krisztus élete közt, kénytelen vagyok elismerni, hogy léteznek oly hasonlóságok és ámbár némelyiköket az emberi természet közös rugóiból kimagyarázhatni, van egy kevés meglepő is köztük, a mi rejtvény számba megy.

Ezeknek az összetalálkozásoknak tulajdonithatni kétségkívül, hogy egy igen nevezetes személy erős vonzalmat érzett a Buddhismus irányában. Madame Blavatskyt az Esotericus Buddhismus alapítóját értem. Pályáját figyelemmel kísértem. Amerikában való első megjelenése óta a mult évben történt haláláig. 1875. New-Yorkban a *Theosophiai Társulatot*¹⁾ alapítá. A társulat célja — úgy vélem a vala, hogy a természet titkos erejeivel tényies kísértményeket tegyenek és hogy a keleti, vallási bölcseletekről ismereteket terjeszsenek a keresztények közt. E cél ellen semmi kifogás nem lehet, ha csak lelkiismeretesen s kellő tudományos készültséggel törekeshenek vala feléje. Későbbre azonban újabbakkal szaporították a céljaikat, t. i. abban jártak, hogy a vakoskodó pogányokat megismertessék a kereszténységnek a cselekvényekre való befolyásával, úgy, hogy azok a községek a melyeknél térítők működnek, minkét oldalát lássák a dolognak. E végett abban járt a társulat, hogy viszonyba lépjen keleti társulatokkal és egyénekekkel és szolgáltatson hiteles tudósításokat nekik az egyházi bűnökről, visszaélésekről, szakadásokról²⁾ eretnkségekről, vitatkozásokról, pörlekedésekről, vallástani különbségekről és a biblia kritikájáról s fordításai javításairól, a melyekkel Európai s Amerikai sajtók termékei telvék. Képzeltetni mi végeredménye lehet ennek az eljárásnak Indiában s másutt is. Mindazonáltal akarom hinni, hogy Mad. Blavatsky jó indulatból tette a mit tett, legalább a pályája elején. Mint korunkban sokan, úgy ő is

¹⁾ Theosophic Society.

²⁾ Schisma.

kutatott egy vallást, a melyet lelkiismeretesen magáévá tehessen. Űgyes, tüzes és ingerlékeny leány vala s a ki az ő későbbi hystericus irományairól és eljárásáról irgalmasan kíván itélni, olvassa el azokat az életrajzi adatokat, a melyeket saját nővére a *Nouvelle Revue*-ben tett közzé. Azoknak, a kik mindkét nembeli fiatalok vallásbeli oktatását vezetik és csupán csak bizonyos tények és dogmák hivését követelik tőlök és soha sem magyarázzák meg nekik, mi-ben áll voltaképp a hit, azok hibája, mondom, hogy oly sokan, midőn az emberi tudás különböző nemeiről kezdenek elmélkedni, azt veszik észre, hogy nekik nincs vallásuk.

A vallást, hogy *valódi* vallás, az ember saját vallása legyen kutatni, felfedezni, meghódítani kell. Ha csak szokás szerint örökli vagy fogadja el az ember, gyakran megtörténik, hogy későbbi éveiben elesik tőle és vagy újra meghódítnia vagy más vallással felcserélnie kell.

Mad. Blavatsky azok egyike vala, a kik különb mint csupán hagyományos és formalis vallás nélkül szükölködnek, és körültekintve, azt gondolta, hogy Indiában találja fel azt, a mi nélkül szükölködik. Örömet feltesszük róla, hogy vallásos, mély érzelmei voltak, kiváltképpen az Isteni valósággal egyesülni forró vágya, a mely oly sok ájtatosan gondolkodó keresztényt, sőt ugynevezett pogányt is lelkesített. Teljesebb kifejezést ez a vágy sehe se lelt mint az Indiai bölcselőknél, jelesen a Védánta-bölcselőknél. Űgy látszik, hogy Mad. Blavatsky előtt is, mint Schopenhauer előtt a tökélytelen fordítások sűrű kódén átvillantak még az igazságnak némely tündöklő sugarai, a melyek az Upanishadokból s a Védánta-bölcséletből lővellenek.

Indiába mene tehát némely ismerőseivel, de az volt a nagy baj, hogy nem tudta a nyelvet és igen kevés tudomása volt arról, a mit ott lelni várhatott és a hol bennszületett oktatók után kell vala látnia, a kik őt az odavaló szent tanok rejtelseibe ¹⁾ beavassák. Legkevésbé sem kételkedett a felől, hogy léteznek oly tanok és rejtelmek; és azt gondolá, hogy meglelte a mit keresett Dajánanda Sarasvatiban az Árja Szamádzs (vallásrendszer) alkotójában. Ez, kétségkívül jeles és nagyeszű ember vala, de angolul nem tudott, Mad. Blavatsky sem tudta egyikét is az ottani, akár mostani, akár hajdani nyelveknek. Mégis kölcsönös, ám néma bámulat keletkezett nem sokára kettőjük közt, s az érdekes pár köré csakhamar egy

¹⁾ Mysterium.

falka kíséző gyűlt. A kölcsönös bámulat azonban nem tartott sokáig és a mikor jobban kezdték érteni egymást, hamar kiszült, hogy ők egymás kezére nem dolgozhatnak. Alig lehet kétlenem, hogy mind Dajananda Saravatinál, mind Amerikai tanítványánál hiányzott az őszinte erkölcsi bátorság. Elég az, hogy mindkettőjük csalatkozott egymásban és Mad. Blavatsky eltökéllé magában, hogy ő alapít magának egy vallásfelekezetet — voltaképp, hogy egy főképp India ő s vallásain feneklő új vallás alapját veti meg. Azt vette szerencsétlenül a fejébe, hogy minden vallásalapító köteles csudákat tenni, és e tekintetben nem lehet tagadni, hogy tagok gyűjtése végett Indiában a legszemtelenebb fogásokhoz és ámitásokhoz folyamodott. És sikerült neki, jobban mintsem remélhette volna. A bennszülötteknek hizelgő volt azt hinni, hogy ők letéteményesei¹⁾ oly ő s bölcsességnek, a mely értékesebb mint minden, a mit akár philosophia, akár keresztény vallás állított valaha elé. A bennszülötteknek nem igen szoktak effélével hizelkedni, tehát mohón békapták a csalétket. Másokat az oly állításaival ámitott el az új prófétanő, hogy ő láthatatlan szellemekkel társalkodik, hogy levelek a levegőn át repülnek Bombayba Tibetből, hogy egy titokzatos szobából szellemek zaja hallik. Kérdezheti olvasóm, hogy miképp hagyják mivel emberek oly mindennapias alakoskodással megcsalatni magukat? A felelet az, hogy némely embernél a hiedelem tárgya képtelenségével arányban látszik növekedni a hiszelékenység.²⁾ Midőn Mad. Blavatsky legnagyobb tisztelői egyike előtt sajnálkoztam, hogy az az asszony oly közönséges fogásokra aljasította le magát, csaknem meghökkentő egyszerűséggel azt felelé, hogy csudák nélkül nem lehet vallást alapítani, és a valást, ha azt akarják hogy növekedjék, *trágyázni* kell. E volt saját kifejezése egy valakinek, a ki Mad. Blavatskyt jobban ismerte mint akárki más, és azontul szükségtelen volt tovább vitatnom a dolgot.

De, mint előbb is mondám, örömet megengedem, hogy jó szándékkal indult pályájára Mad. Blavatsky, hogy megütötte, meg is vakította szemét a világ különböző vallásaiban. Csillógó igazság, hogy lehetők hitte a szellem egyesültét az Istennel és hogy buzgón kereste könyvek nagy számában a nyomait annak a theosophiai nézetnek³⁾, mely az emberi természetet az istenivel egyesíti újra. Csak a volt a baj, hogy nem voltak meg neki a szerszámai, a melyek-

1) Depositaires.

2) „Credo quia absurdum est.“ Tertullianus. Ford. j.

3) Intuition.

kel a hajdankori világ irodalmában kutasson, és a Szanszkrtból, Görögéből, Latinból való idézeteibeli félreértéseim nevéthetnék, ha nem inkább sajnálkozásunkat vennék azok igénybe, egy asszonyon, a ki azt hitte, hogy bir repülni szárnyak — bátor az Ikaruséi — nélkül.

Könyve, a „*Lefátyolozott Isis*“,¹⁾ két kötetben, melyeknek mindenike több mint 600 lapot számlál és tömve van okos és bolond jegyzetekkel és mindennemű tekintélyekre hivatkozásokkal sűrűn is pékelve. Botlásai idézésének nem lenne végehossza. Hogy lássák, mi nemüek azok, idézem a mint a kigyónak jó és rosz szellem létéről mond. „Ebben az esetben“, írja, „a kigyó az *Agathodaemon* a jó szellem; ellenkezőleg tekintve a *Kakothodaemon*, a rosz szellem“. Azt hiszem, hogy ez a botlás, a melyet egy oxfordi egyetemi tagnak kimutattam, mentette meg őt az *Eserericus Buddhismus* zászlójához szegődéstől. Ismét a Veda-irodalomról egészben szólva, azt mondja M. B.: „Sehol bizony nem lelmi a Védákban oly vastag és éppen erkölcstelen beszédet, a milyeneket a Hebraisták fedeznek fel a Mózes-féle Bibliában.“ Midőn hajdankori, csaknem mezitelen járó emberfajtákkal van dolgunk, bajos meghatározni, mi szemérmetlen és mi nem az. De könyvekről szólva, mondhatom, hogy a Veda igenis tartalmaz bizonyos helyeket, melyeket nem lehetne szórul-szóra angolra fordítani.

Aztán mit mondunk ahoz az okoskodáshoz, mely szerint a Védákat özönviz előtt kellett, hogy szerkesztessék, minthogy nincs benne említve az özönviz? — Elsőben is, a Jadsur-veda Brahmanájában meg van említve az özönviz, és azt tudja M. Bl.; és másodsor, feltehetjük-e valójában, hogy minden könyvet a melyhen nincs szó az özönvizről, az özönviz előtt irtak? Mily iszonyatos nagy könyvtára volna birtokunkban az özönviz előtti könyveknek. De Jaccoliot, a francia Buddhista, szokása szerint tulhajt még M. Blavatskyn is. Azt írja:

„A Védák és Manu az Ó-Azsiái észjárás emlékei az özönviz-kornál jóval előbb léteztek. Ez kétségbe hozhatatlan és történelmi igazság érvényű tény, mert azon a hagyományon kívül, mely szerint Vishnu maga mentette meg a Védákat az özönviztől — oly hagyomány, a mely, legendaszerűsége ellenére, úgy kell lenni, hogy valódi tényen feneklik — azt is számbavették, hogy azoknak a szentséges könyveknek egyike sem említi azt a borzadalmas eseményt²⁾; holott a Puránák és a Mahábhárata a legapróbb részletekig leírják, a mi az előbbiei korábbi-ságának bizonsága. Nem lehet, hogy a Védák elmulasztották volna,

¹⁾ Isis Unveiled.

²⁾ Cataclysm.

hogy ne írjanak néhány himnust arról a rettenetes csapásról, a melynek meg kellett ragadni a képzelődését azoknak, a kik tanúi voltak.“

Ily himnusokat csakis Noe vagy Manu irhattak volna, de szerencsétlenségünkre egyik versszerzőtől sem birunk poetai maradványokat, még csak a Védákban sem. Többet nem idézek, nem is kell több bizonyosság arra, hogy Mad Blavatskynak s közetlen követőinek nem volt sem téglájok, sem meszők ahoz a nagyszerű épülethez, melyet alkotni törekedtek. Az asszony jó szándékát, legalább kezdetben s fáradhatatlan iparkodását elismerem. Éltét mint entusiastá kezdette, de az entusiasták, mint Goethe mondja, miután megismerkednek a világgal s a világ megcsalja őket, annak vannak kitéve, hogy maguk-magukat ámitják.

M. B. követői száma azonban úgy megszorodott Indiában, jelesen Ceylonban, hogy a tőle indított mozgalmat már nem lehet figyelem nélkül hagyni. Vannak Esotericus Buddhisták Angliában is, meg Amerikában és Franciaországban, de kétlem, hogy ezeken a helyeken sok vizet zavarjanak. Követői előtt M. B. íhletett prófétanő. Eleinte entusiastá vala, nem hiányozván nála sem az élet setét oldalainak igen korai ismerete, sem az elhiresedésre vágyó női gyarlóság. De ámbár rosz útra indult a dolgában, nem akarom tagadni, hogy ottantott bepillantott azokba a csudás bölcseleti nézletekbe, melyek a kelet szent könyveiben vannak felgyűjtve. Szerencsétlenségére könnyű zsákmányává lett azoknak, a kiktől utasítást kért, akár a Tibeti Mahátmáknak, akár a Calcuttai, Bombayi, Madrasi Panditamanjáknak. Dajánanda Sarasvatiban s ennek gyakran sületlen, Védamagyarázataiban megcsalatkozva, a Buddhismushoz fordult, megint a nélkül, hogy fogalma lett volna, hol és miként tanulmányozza azt a vallást.

A Buddhismust senki sem tanulmányozhatja, ha csak meg nem tanulja a Szanszkrt és Páli nyelveket, úgy, hogy birja olvasni az illető canonicus könyveket. M. Bl. azt nem akarta tenni, holott elég esze volt megtanulni Szanszkrt-ul és Páli-ul. De oktatóinak is vagy egészen tudatlanoknak kellett lenni azokban a nyelvekben, vagy gyalázatosan rászedniök tanítványuk hiszelékenységét. Akár gyanította ő ezt, akár nem, kivoná magát s az Esotericus Buddhismus szerkesztését minden ellenőrzés és ellenmondás alól. „Az ő Buddhismusa“, kereken kimondá, „nem az a Buddhismus, a melyet a közönséges tudósok a Canonicus könyvekből tanulhatnak; hanem az övé *Esotericus Buddhismus*. A tudósok nem a Buddhisticai szent irodalomban remélhetik fellelni a Buddhismus metaphysikai finomságait. Emez kifárasztja a gondolkodás erejét okoskodásának meg-

foghatatlan mélységével; és tanulója éppen akkor van legmesszebb az igazságtól, mikor azt hiszi, hogy legközelebb jár a felfedezéséhez.“ Azt is megtudjuk tőle, hogy „volt egy praehistoricus¹⁾ Buddhismus, a mely későbbre a Brahminismusba olvadt belé és azt a vallást prédikálták a Jézus és az első apostolok.“ Miután megtudtuk tőle, hogy volt a Védáknál régiebb Buddhismus — éppen oly joggal mondhatnók, hogy volt Mózesnél régiebb kereszténység — azt tudjuk meg rögtön utána, hogy volt egy Véda előtti Brahmanismus is, és hogy minden vitatást lehetetlenné tegyen, megmondja nekünk M. Bl., hogy „midőn a Buddhismus szót használja, sem nem a Gautoma Buddha követőitől szerzett Buddhismust érti alatta, sem a mostani Buddhista vallást, hanem a Sákjamuni titkos bölseletét, a mely voltaképpen a Véda előtti Brahmanismussal, a sanctuarium őskori bölcseség vallásával. „Gautamának“ — állítja — „volt egy tana a ‚választottai‘, és egy más a külső tömeg számára.“ Aztán mentségképp ezt teszi hozzá: „Ha mind Buddha, mind Krisztus, sejtván minő veszélyes dolog egy miveletlen sokaságnak adni kezébe a tudomány kétélű fegyverét, a mely hatalmat szül, a sanctuarium legbelső zugát homályban hagyták, ki az, a ki az emberi természet ismerve, hibáztathatná őket?“ De hát aztán M. Bl., a ki világosan oly jól ismeri az emberi természetet, hogy meri kibeszélni azokat a veszélyes esotericus tanokat? Hanem meg kell mondanom hogy az, a mit kibeszél, nagyon ártatlan dolog.

Ilyes előrevigyázatokkal minden gáncoskodástól s kritikától mentve volt M. Blavatsky. Valamint senki sem tanuskodhatik a Cresias elbeszélése ellen, hogy bizonyos nép egyéneinek akkorák a fülei, hogy mikor lefeküsznek, azokkal takaróznak, szintűgy nem tanuskodhatott senki a tényállítások ellen, melyekkel a Tibeti Mahátmák ábrándoztatták a M. Bl. Buddhismusát. Nem mondom, hogy nincsenek Mahátmák Indiában vagy Tibetben. Csak annyit mondok, hogy a mostani Indiában legkevésbé lehet tanulmányozni a Buddhismust. Ennek kétségen kívül India a szülőföldje. De a Buddhismus mint nép vallása Indiában elenyészett, úgy hogy a népszámlálás vallás rovatában alig mutatkoznak Buddhisták, ha Ceylont s Tibettel s Burmah-val szomszédos néhány vidéket kiveszünk. Minthogy Bombayban vagy Calcuttában nem lehetett Buddhista tanítót M. Bl., némi képzelt lényeket kellett teremtenie s biztosan helyezni el Tibetben, mint a világ leghozzáférhetőlenebb vidékén. A M. Blavatsky

¹⁾ Történelem előtti.

teremtő ereje akár a Mahátmákkal, akár a lelkekkel való közlekedése dolgában, felettébb nagy. Ime a szellemi lények névsora, a melyeknek valódi létéről kezeskedik: „périk, dévák, dzsinnek, sylvanusok, satyrosok, faunusok, elfek, pygmaeusok, trolls, nornák, niszek, necks, boldok, stromkarlok, undinek, nixek, salamanderek, goblins, banshiev, helpies, pixies, moi peoples, jámbor szép, jó szomszédok, vadnők, békés férfiak, fehérnők és még sok.“ Megengedjük-é, kérdi, hogy a kik látták ezeket a teremtményeket, mindnyájan félrebeszéltek.¹⁾ Ily kérdésre gorombaság színe nélkül felelni bajos. Én bizony azt mondanám, hogy félrebeszéltek és hogy oly szavakkal éltek, a melyeknek értelmét vagy éppen származását²⁾ nem tudták. Még az ő Mahátmáit a Himálaján tul helyezte el M. Blavatsky, mind ő, mind tanui biztosok voltak, hogy detectivek vagy faggató törvénytudók nem hagyják hazugságba. De én kevéssel ezelőtt látám a hirlapokban, hogy a M. Blavatskiban hívők is kezdik kétségbe hozni s Himálaján tuli Mahátmák dolgát. A Theosophiai évenkénti gyűlések egyikében, 1892-ben, Chicagóban egy asszony azt kérde, miért mondják az avatatlanoknak³⁾ mindig, hogy a Mahátma bölcsék a Himálaja hegységen tul laknak? Mr. Judge, az amerikai Theosophistáknak mostani főnöke, azt viszonzá, hogy a magányba vonultság kedviért. „Ha valahol az Egyesült Államokban lennének“, mondá, „nyüglődnének rajtok és interview-olnák őket a hirlaptudósítók.“ Ez ellen nem volt mit szólni, kivált Amerikában.

Nekünk, a nyügati követelt tekintélyeknek azt mondják, hogy menjünk a messzi kelet Brahmanaihoz és Lámáihoz és kérjük őket alázatosan, hogy tanítsanak meg az igazi tudomány ábéczejére.⁴⁾ De a próféta-nő nem ad se címeiket, se ajánló leveleket a Tibeti barátaihoz; ámbár más helyen azt beszéli nekünk, hogy

„útazók találkoztak azokkal az avatottakkal⁵⁾ a szentséges Ganges partjain, a Thebae néma romjain, a Luxor titokzatos pusztá⁶⁾ szobáiban. A csarnokok belsejében, a hol a kék és arany boltozatokon bűbájós jelképek vonják magukra a figyelmet, de a melynek titkos értelmébe a henyé nézők soha sem hatolhatnak be, látták ugyan a látogatók, de ritkán ismertek rájuk. Történelmi emlékiratokban fel van jegyezve jelen-

¹⁾ Hallucinate.

²⁾ Etymology.

³⁾ Outsiders.

⁴⁾ Körözi Cs. S. idejében nem voltak Tibetben sem „Mahátmák“, sem semmi nesze az Esotericus Buddhizmusnak.

⁵⁾ Adepts.

⁶⁾ Deserted.

létök az európai aristocrazia fényesen világított termeiben. Találkoztak velök a Nagy-Sahara kiaszott, kipusztult száraz lapályain, valamint az Elephanta barlangjaiban. Mindenütt lehetni azokat, de csak olyanokkal ismertetik meg magukat, a kik önzetlen tanulmányoknak szentelik életüket, s nem egykönnyen riadnak vissza tőlük “

De ha közelebbről vizsgáljuk azt, a mire az ős bölcsesség letéteményesei ¹⁾ tanították állítólag őt, nem lelünk semmi titokzatost, ²⁾ semmi nagyon újat benne, hanem Brahmanicus vagy Buddhistikus ismeretes, de jobbára félreértett tanok egyvelegét. Semmi sincs benne, a mit közönségesen hozzáférhető Brahminikus vagy Buddhistikus forrásokig ne lehetne nyomozni, csakhogy minden össze van gamatolva, elmagyarázva. Ha azt kérdenék tőlem, hogy a M. Blavatsky Esotericus Buddhismusa valóban mi, azt mondhatnám, hogy félreértett, nyakatekert, eltorzított Buddhismus. Semmi sincs benne, a mit már nem tudnánk, főképp ma már elavult könyvekből. A legközönségebb műszavak félre vannak értve és félremagyarázva. *Mahátma*, például, a Szanszkrtban ismeretes név, melyeket azokra a férfiakra alkalmaznak, a kik a világtól visszavonultak, a kik hosszas vezeklések által a test szenvedélyeit legyőzték és szentség híréhez jutottak. Hogy azok a férfiak a legbámitóbb tetteket hajtják végre s a legborzasztóbb kínokat állják ki, tökéletesen igaz. Némelyikök, bár nem sokan, jeles tudósok is; úgy hogy Mahátma — szóról szóra: „nagylelkű“, tisztelő czímzetté vált. Engem is megbecsültek azzal a névvel Szanszkrtul irt sok levélben, melyeket — az igaz hogy nem a levegőn át, hanem posta útján — küldöttek Benaresből Oxfordba. Hogy némely úgynevezett Mahátma ámitók, ³⁾ igen is jól tudják, a kik Indiában laktak. Én tehát kész vagyok hinni, hogy M. Blavatskyt és barátait, magukat Mahátmáknak állító személyek rászedték, csak az nincs kimagyarázva maig is, hogy micsoda nyelven közölhették Európai tanítványukkal az ő Esotericus Buddhismusokat. M. Blavatsky, mint maga elismeri, teljességgel nem tudta az ő tudományuk fokozatát s terjedelmét megítélni, sem becületességüket próbára vetni és így a Cte:ias, Wilford hadnagy és Jacolliot sorsában osztoztak.

Hogy vannak olyan emberek, a kik tudnak többet-kevesebbet a Szanszkrtból s valamit Angolul is, és a kik mindenre, a mit kérdeznek tőlük igen-nel felelnek, arról magamnak vannak szomorú tapasztalataim s hiba volna azt állítani, hogy csak Indiában terem olyan

¹⁾ Depositaires.

²⁾ Mysteres.

³⁾ Impostor.

férges gyümölcs. A ki szereti hogy megcsalják, kap mindig, a kik készek őt megcsalni. Ezt adhatni, azt hiszem, legirgalmasabb magyarázatául annak a rendkívüli mozgalomnak, a melynek *Esotericus Buddhismus* nevet adtak; sőt némely helyeken a Buddhismus és Kereszténység közti hasonlatosságnál fogva Keresztény Buddhismus címet is igényeltek, a miről más alkalommal fogok szólni. Ezuttal csak azt kívánom kimutatni, hogy ha van esotericus¹⁾ tanoktól merőben szabad vallás, a Buddhismus az. A Buddhismusban soha sem létezett olyas valami, a mit *mysteriumnak* hívnak. Ez egyáltalában inkább új, mint hajdankori találmány, úgy tetszik nekem.²⁾ Még a Brahmanismusban sincsenek valódi mysteriumok, mert alig nevezhetjük azoknak az oly tanokat, a melyeket nem közöltek mindenkivel, hanem csak azokkal, a kik bizonyos előkészítő eljárásokat végeztek. A Brahman egész élete Ó-Indiában bizonyos fegyelem alatt volt. Négy korszakra volt osztva: az iskolaira, a háznépire, az erdeire és a magányira. Huszonkét éves koráig rendszeren tanuló volt egy Guru (mester) házánál. Aztán megkellett házasodnia s családot alkotnia és végeznie minden szertartást, melyet a Védák rendeltek; azután, midőn megérte unokáit, ideje volt hogy kiköltözzék s egyedül vagy feleségestől az erdőben lakják, felmentve minden társadalmi és vallási kötelességeitől, — sőt teljes szabadságában állott bölcséleti vizsgálódásokra adni magát.

Nó már tökéletesen igaz, hogy az Aranjakákat (erdei könyveket) és az Upanisádokat olykor *Rahaszjának*, azaz titoknak nevezték. Nem arravalók voltak, hogy az ifjúsággal vagy a családapával közöljék; természetesen, mert azt tanították, hogy azok az istenek, a kikben az ifjak és házas emberek hittek, nem istenek, hanem a természet megett létező ismeretlenek a különböző nevei, és hogy Nagy Szellemről vagyis Brahmáról nem lehet egyebet mondani, csak azt, hogy *van*; *kit* hogy észlel és gondolkodik; és *ánanda*, hogy áldott — a miért gyakran Szakkidánándának is nevezik. Áldozatok és minden vallási szertartás, melyről addig azt tanították, hogy szükségesek az üdvözülésre, az új tan szerint nem csak nem használnak, hanem ártnak is, ha oly önző kilátással teljesíttetnek, hogy egy jövő életben jutalmazni fognak. Eddigé az egész Védáról azt tanították, hogy

¹⁾ *Exotericus* oktatásnak a hajdankorban azt nevezték, a melyben mindenki részt vehetett. *Esotericusnak* azt, a melyeket csak válogatott tanítványoknak adtak. Ezeket avatottaknak, *adeptusoknak* nevezték. F. j.

²⁾ Tanításbeli mysteriumokat ért szerzőnk; mert pl. az Eleusisi mysteriumok egészen más neműek voltak. Azokat a Szabadkőmivesek titkához hasonlíthatni. F. j.

emberfeletti, ihletett és csalhatatlan, holott most már egy részét a Karmakándát, a mely a hymnusokból, Brahmanákból és szertartási ¹⁾ könyvekből áll, félre tették és csak a Gnyánakáuda, a philosophiai, t. i. az a része maradt meg, a melyik Brahmát s az egyéni lélekhöz való viszonyát tárgyalja. Csak ezt és kivált az Upanisádokat tartották ezentúl is az üdvözülésre szükségeseknek. Mert azt mondák, hogy adomány — ma azt mondanók, hit — által és nem cselekedetek által üdvözül az ember.

Ennek az erdei elmélkedő ²⁾ életnek legfőbb célja az ember saját lelkének megtalálása, az ő élő lelke idvezítése, az Átmannak, a saját magának, nem csak a csupa énnék felfedezése. E nem vala könnyű dolog. Már ezekben a korai időkben is tagadták a lélek létét. Némelyek azt tartották, hogy lélek és test azon egy valami, mások azt, hogy hogy az, az *én* vagyis az elme ³⁾ minden tapasztalataival, észrevételeivel ⁴⁾, felfogásaival ⁵⁾ stb. egyetemben ⁶⁾. Az erdő remetéi, miután a test szenvedélyeit legyőzték és békóiból magukat kirántották, megtanulandók valának, hogy a lélek oly valami, a mit saját természete szerint nem lehet látni, vagy hallani vagy felfogni oly formán, mint a látható és tárgyias ⁷⁾ világot; mert ha felfoghatnók, azonnal tárgyias valamivé válnék, a felfogó alanytól egészen különböző dologgá. ⁸⁾ Az már nem lenne a lélek. Azt a láthatatlan, felfoghatlan valamit most már Átmannak nevezték. Semmi egyebet nem mondhatni róla, csak hogy *van*, hogy felfog és gondolkodik és hogy áldottnak kell lennie. Mihelyt felfedezték, hogy az Átman, a benső *maga* ⁹⁾, lehető mondanásaiban ¹⁰⁾ a Brahmannel, a természet, és a

1) Liturgiai.

2) Contemplative.

3) Mind.

4) Perception.

5) Conception.

6) Azok a lélektagadók hát az ós hajdankorban ott voltak, a hol az u. n. modern psychologia és állították azt, a minék kigondolását ez magának tulajdonítja. Azt t. i. hogy az öntudat csak az érzéki felfogások, az idegek működései összege. Csakhogy ezt az okoskodást már egyetlen egy mathematica axioma is semmivé teszi.

7) Objective.

8) Datur tertium Az öntudat oly sui generis valóság, a mely magát tudja; tehát fel is fogja, s ez a „maga azért nem válik mássá.“

9) Self. Tegyük helyébe a conscience-t, öntudatot. Mert itt a „self“ nem azt teszi, a mit származásában a selfishness-ben (önzés).

10) Praedicatum. Ez nem „állítmány“, a mely rossz szó.

természet istenei megett létező *magával* osztozik¹⁾, könnyü vala a rögtön következő lépés, — t. i. a *magának* és Brahmának azonegy eredeti volta, az embernek és istennek örök egysége, az emberi és isteni természet voltaképi azonossága. Ezt az azonosságot, az azt homályba burkoló tudatlanság sötétsége eltávoztatásával helyre állítani — e vala ezentúl az öreg ember erdőbeli élete hátralevő éveinek legfelsőbb célja.²⁾ Nemde természetes dolog, hogy ezeket a tanokat, a melyeket az Upanisádok tartalmaztak s a melyek azután a Védánta Szutrákban³⁾ apróra kidolgoztak, titokban tartották az ifjak és azok előtt, a kiknek az élet cselekvő kötelességeit kellett teljesíteniük előbb? Nem is volt bajos titokban tartani. Mert minthogy az ős Indiában nem léteztek könyvek s a tanítás csupán szóbeli volt, tanítót kellett lelteni, a ki közölje az Upanisádok tanát, és így felsőbb indok hiányában, már az önérdék is eltartoztatta a tanítókat az u. n. mysteriumok közlésétől. Azonban mindenkinek, a ki alkalmas volt elfogadásukra, joga volt vén korában tanítványnak állani, és így fogva fel a dolgot, az Upanisádok nem valának inkább mysteriumok, mint akármely más könyv, a melyet nem jó olvasni a fiatalságnak. Mindazonáltal, az a mi minden mysteriummal megtörtént, meg az Upanisádokkal is. Nem mintha vágyott volna a fiatalság részt venni az öregek vezeklő életmódjában, vagy kíváncsi lett volna kitanulni, minél fogva birták azok a magányban élő bölcssek megtartani az elméjük derült, minden vágytól ment voltát és oly tökéletes boldogságot éltöknek az erdő békés árnyékában töltött időszakában; -- hanem eljött az idő, midőn azok, a kik az életnek kísértményein és bajain átmentek s viharos útazás után az igazi bölcsélet révében menekülést letek, a kiknek horgonyuk nem hurczolódott tovább, hanem keményen megült az igazság szikláján — eljött az idő, midőn azok az emberek élvező áldott voltuk tudatában így gondolkodtak: „mire várni szárazon az ifjuság minden vesződségeire, az élet minden küzdelmére és az áldozások bajjal járó szertartásaira, a vallás minden réműleteire, mikor ime itt van a valódi tudomány, a mely egy pillanat alatt átalakít minket, felfedezi előttünk valódi természetünket, valódi honunkat, valódi Istenünket?“ Ezt a gondola-

¹⁾ Az ó-indus bölcssek magasabbra vitték a bölcsesetet, mint a görök és újkori philosophusok.

²⁾ A Brahmanok hát az élet philosophiáján keresztül vitték tanítványaikat a magasabb bölcsesetre, a mit Buddha szükségtelennek tartott s a következőzés megmutatta, hogy nem volt igazá.

³⁾ A Védabölcsélet szabályai.

tot — nem az emberi és isteni egyességbeli hitet értem, hanem azt a meggyőződést, hogy a tanulói és a házas élet előkészítő állomásai nem szükségesek és hogy jobblesz egyszerre szeme közzé nézni az igazságnak — tartottam én a Buddhismus, mint történelmi vallás kiinduló pontjának. A Buddhismus oly sokfélévé vált, hogy engem csaknem ráz a hideg, midőn hallom beszélni, hogy ezt s ezt tanítja a Buddhismus. Nincs kétség benne, hogy a Buddhismus történelmi eredete a Kr. előtti 5-dik százra esik és hogy sok ok segítette gyarapodását abban a korban. De társadalmi szempontból tekintve, az első és válságos lépés az volt, hogy Buddha megnyitá az erdei élet kapuját mindenki előtt bármi kora és bármi kászt-beli ¹⁾ lett legyen. Ez az erdőbeli élet egyébaránt nem volt olyan, mint az előbbi t. i. valódi kiköltözés a helységből, hanem csak a világi gondolattól való megválás, barátok társulatában élés, és a Buddhista-rend alapítójától, a kapilvastai, *Gautamának*, *Buddhának*, *Sákhyamuninak*, *Seiddhárthának*, *Mahásramánának* nevezett fiatal herczegtől a társulat elé szabott kötelességek teljesítése. Ez a világtól való megválás mielőtt az ember a tanulói és családi kötelességeket teljesítette volna, az volt a Buddhismus nagy vétke a Brahmanok szemében és az a mi megfosztotta a Brahmanokat a társadalmi kizárólagos állásuktól mint tanítókat, papokat, tanácsosokat és utmutatókat. Ily értelemben mondhatni, hogy Buddha eretnek vala, hogy elvetette a Kászt-rendszert, a Védá tekintélyét és a Védára alapított, nevelő s áldozó rendszert. Sohase bocsáthatták meg neki, hogy magáénak merte tenni a tanítás jogát, a mely addigelé a született Brahman joga volt. A Buddha életében a volt a válságos mozzanat, midőn tettesen odahagyta atyját, anyját, feleségét, gyermekeit és egyedül ment az erdőbe. Ő így beszéli:

„És én, tanítványaim! a ki még fiatal, erős, fekete haju, boldog ifju korban, a férfisság virágjában voltam, engem sirató s rajtam busuló szüleim akarata ellenére, lenyirtam a hajamat, megborotválokotam és a sárga mezt (a kéregető Buddhista mezét) öltöttem fel. Honomból hontalanságba mentem.“

Bár eretnekségnek és pártütésnek látszott a Brahmanok szeme előtt a Buddhismus; de eredetében nem volt a Brahmanismustól független s azzal ellentétben álló új vallás, mint némelyek képzeltek.

¹⁾ „Kászt“ portugál szó. a mely szanszkrtul *Varna* (színezet) az indiai népség elkülönzött négy osztályát: a Brahmanokat (papokat), a Ksatrijákat, a katonai, élékelő és földbirtokos világi osztályt), a Vaisjákat (kereskedő és felsőbb iparos osztály) és a Sudrákat (gyülevész népet.)

Sohasem volt a Világtörténelmében olyan, a mit merőben új vallásnak lehetne nevezni. Minden ismert vallás egy más vallást, mint minden nyelű egy előbbi nyelvet teszen fel. A Mahumetismus kereszténységet, zsidóságot és egy az Arab törzsök közt uralkodó népies hitet teszen fel. A kereszténység a Judaismust és a Görög bölcséletet teszi fel; a Judaismus is teszen fel egy régiebb és elterjedtebb Semitizmust, a melynek nyomait a Babyloniai és Ninivei feliratokban láthatni. A Mesopotamiai királyságok mögött egy Accadii vallás kukicskál ki s azzal aztán megszűnik minden tudásunk. Megint a Zoroaster ős vallása a Védai vallást teszi fel; a Védai vallás pedig egy ősiebb Arja háttérre mutat. A mi ama közös Árja valláson tul fekvő, oda nem ér a történelem, de még a hozzávetés sem. De bizonyosra állithatni, hogy valamint soha emberfajtát nem fedeztek fel, a mely nem beszélt volna, nem ismerünk emberi törzset is, a melynek valami vallásféléje, egy tulvilág sejtése, nyilvánítása, a Véges alatt egy Véghetetlennek érzéke nem volna, a mi pedig a vallásnak igazi kutfeje.

Bármily sokban különbözik is a Buddhismus az ő későbbi fejleményében a Brahmanismustól, a Buddha tana mégis megfoghatatlan lenne, megválva a Brahmanismus előleges gyarapodásától. Ezt széltiben nem akarják tudni és sok szót és fogalmat tulajdonitnak sajátul a Buddhismusnak, a mely a Brahmanoknál már szokásban volt. Az igaz, hogy Buddha sok esetben más értelmet adna nekik, de a lényegöket azoktól vette. Vannak a kik azt képzelik pl., hogy *Nirvána*, a mellyel annyit vesződnek, Buddha alkotta szó. De *Nirvána* már a *Bhagavadgitában* is leledzik, valamint az *Upanisádok* némelyikében. Eredetileg nem tett egyebet, hanem csak a szenvedélyek kiirtását vagy elenyésztét, a vihar utáni szélcsendet, a vég-szabadulást, örökké áldott voltát, a legfőbb szellemmel való egyesülést, mig aztán némely Buddhista Iskolában, de koránt sem mindenikben végső kimulást vagy is megsemmisülést jelöltek vele. Hanem bármí értelmet kapott is utoljára *Nirvána*, abban, hogy kezdetben mit jelentett, t. i. a szenvedélyek tüze kialvását, nincs semmi kétség. De az a kezdet túl van a Buddhismus határán, a Brahmanismus ó uradalmában.

Megint az a név, a minek Buddha s követői hitták magukat s a mely alatt legelőbb ismerték meg őket, t. i. *Samana*, hasonlóképp Brahmani keletű; az a Szanszkrt *Sramana*, vezeklő vagy kéregető, a melynek *Sram*, bajoskodik, kinlódik, a gyöke. Buddhát gyakran „*Samana Gotamo*.”nak, vezeklő Gautamának hivták, jölle-

het ő vetett véget azoknak a rendkívüli önkinzásoknak, a melyek alá a Brahman vezeklők vetették magukat éltők utolsó szakában, az erdei remeteségben. A Buddhistáknál mindenkit, a ki házát, honát, családját odahagyta, bármely kásztbeli volt, *Samanává* lehetett; de ez a szó nem sokára az általánosabb „szent“ értelmet kapta, úgy hogy valakit Samanának nevezhetnek, ha szinte nem is ölti fel a vezeklők alázatos mezét. Így olvassuk a Dhammapadában.¹⁾

Az a ki, bár fényes ruhában öltözködve, nyugodtan él, békés, alázatos, nélkülöző és tiszta éltü és megszűnt másokban hibát keresni — az valóban Bráhmana, az Sramana (Samana), az Bhiksu.²⁾

Ebből látjuk egyszersmind, hogy mily magas eszmét kapcsolt a Bráhmana névhez és mennyire kora gyermeke vala Buddha, a kit rendszerint a Brahmanok és a Brahmanismus ellenségének tartanak. Szerinte a Brahman szent és a Bhiksu a szenttől kevéssé távol álló koldus vala.

A Görögök *Samanát Σαμαναζον*-ra, olykor Σερμοί-ra változtatták. De *Sáman*, a minek a Tungusok a bűbajos papjokat nevezik, nem származik a Samanától, hanem Tungus eredetű. Sok más szót lehetne idézni, a mely nekünk Buddhistának látszik, de valóban Brahmanműhelyben készült. Sőt a tény az, hogy kevés Buddhista szó és kevés Buddhista fogalom van, a melyet ha történelmileg fejtegetünk, el nem árulja Brahman előzményeit, a Buddhisták későbbi iskoláiban inkább vagy kevésbé módosítva. Kezdek átlátni a tudósok, hogy valamint, ha Szanszkrtul nem tudunk, nem érthetjük teljesen a Buddhisták szentséges nyelvét, a Pálit, úgy a Buddha tanát sem foghatjuk fel teljesen, ha a Brahman gondolkodás további időszakait nem ismerjük.

Maga Buddha is, a Kapilavasztui fiatal herceg, midőn eltökéltelte magát, hogy családját, feleségét, fiát barátait odahagyja, a Brahman Sramanaktól eléje állított példát követte s mindazoknak a kegyetlen kinzásoknak alája vetette magát, a melyeket az erdő lakói köteleseknek tartották magukat, magukon elkövetni. Évekbe került, míg észrevette merőben szükségtelen voltukat, sőt ártalmas befolyásukat. Ekkor eszesebb életmódhoz fogott, a melyet *közép utnak* nevezett s a mely az askesistól s a féktelenségtől egyformán távol volt. Mindebben semmi mysticusság nem vala. Sőt ellenben a mi mysterium lehetett az erdőlakó Brahmanoknál, mindazt a szerzetesek, a kiből egy nagyon független világi³⁾ község közepette élő Buddha-

1) Buddhista könyű. 2) Koldus. 3) Laicus.

atyafiság¹⁾ állott, kikiáltották az egész világnak. Ha létez tökéletesen népies, semmi különöst nem igénylő, semmi papi kiváltságoknak helyet nem adó vallás, a Buddha eredeti vallása az. A Brahmanismus Szanszkrttal élt mint szentséges nyelvvel, Buddha a népbeszélte közönséges tájszólásokat fogadta el, hogy minden ember érthesse a mit tanít.

A Brahmanismus Buddhismussá változásának nem adhatom külön magyarázatát, semmint ha azt állapítom meg, hogy a Buddhismus a legmagasabb Brahmanismus volt népiesítve, minden beltan²⁾ belőle kiküszöbölve, a papság szerzetesekkel helyettesítve, a szerzetesek levén eredeti jellemökben a hajdani felvilágosodott erdőlakók utódjai³⁾ és képviselői. A Buddhista közönség szerzetesekből (nem papokból) és világiakból áll. A szerzetesek azok voltak, a mikorábban a vezeklők⁴⁾ (Sramanák); csakhogy már nem voltak kötelesek a Brahmácsárin (vallástanuló) és Grhasztha (családapa) állomásokon előlegesen keresztül menni; ámbár lehetek, mint maga Buddha is, házasok és apák, csakhogy idő múltán készek legyenek megválni mindentől, a mit magukénak vallottak. Hogy tanaik valamelyikét titokban tartásák, annál semmi sem ellenkezhetett inkább az alapítójok szellemével. Volt nem volt beltan a többi vallásban, annyi igaz, hogy a Buddháéban nem volt. Ha volt valami benne, az *ipso facto* nem Buddha tana volt, s a mi az övé volt, az *ipso facto* nem beltan s Buddha maga, ámbár tudja, hogy minden lelkiismeretes vallásban van és kell lenni különbségnek a kevesek és a sokaság között, nem helyeselne más korlátot, mint a melyet maguk emelnek egymás közt. Világos boszusággal szól azokról, a kik eltitkolják a tannak bármi részét. Rövid beszédei egyikében⁵⁾ ezeket mondja:

Tanítványaim! Hárman vannak a kiket titkolódzás nem nyíltság illet meg. Kik azok? A titkolódzás és nem nyíltság asszonyhoz illik. Titkolódzás és nem nyíltság paphoz illik. Titkolódzás és nem nyíltság hamis tanhoz illik. Ezeket illeti meg a titkolódzás, nem a nyíltság.

De van három dolog, a mely fénylik az egész világ előtt és nem titokban. Melyek azok? A hold tányéra, tanítványaim, fénylik az egész világ előtt és nem titokban; a nap tányéra fénylik az egész világ előtt

¹⁾ Brotherhood, fraternitas.

²⁾ Esoteric.

³⁾ Successors.

⁴⁾ Askéták.

⁵⁾ Anguttara Nikája.

és nem titokban; a tökéletes Buddha hirdette tanok és szabályok fénylenek az egész világ előtt és nem titokban. Ez a három dolog fénylik az egész világ előtt és nem titokban.

És ez nem egyedüli alkalom, a melylyel Buddha kárhoztat mindent a mi a vallásban mysterium-féle, vagy a mit Esotericus Buddhismus alatt értenek. Van egy halála előtt kevés-el tartott nevezetes beszélgetése Ánanda nevü tanítványával, a melyben kárhoztat nem csak valamennyi vallásbeli mysteriumot, hanem külső tekintélyre való minden hivatkozást és a belszózaton kívül akárminek való engedelmeskedést. A *Maháparimibba Suttában* (35. l.) ezt olvassuk:

28. Most mintán az Áldott belé ment az esős évszakba, gonosz betegség támadá meg és halálra vált. De az Áldott ép észszel és csendes lélelkel szenvedett.

29. Ekkor az a gondolata jött az Áldottnak: Nem volna helyes a léttől megválni ugy, hogy ne szóljak a tanítványokhoz és ne bucsuzzam el tőlök. Hadd zabolázzam meg hát akaratom erejével a nyavalyát és tartsam fenn az életet, míg a megrendelt vég bekövetkezik.

30. És az Áldott az ő erős akaratával, megzabolázta a nyavalyát és fentartotta életét, míg eljőne a határozott idő. És a nyavalyája megsulyosodék.

31. Aztán nem sokára jobban kezdte lenni az Áldott. Mikor egészen megmenekült a betegségtől, kiment a monostorból és leüle a monostor megett leterített ülésre. És a tisztelendő Ánanda oda érkezett arra a helyre, a hol az Áldott ült és megköszönté és leüle tisztelettel melléje és az Áldotthoz szólván mondá: Uram! Láttam az Áldottat, midőn egészségben volt és láttam az Áldottat, midőn szenvednie kellett. És ámbár az Áldott betegsége láttára testem elalélt és elveszett a szemem világa s gondolataim összezavarodtak, mindazáltal kaptam egy kis vigasztalást attól a gondolattól, hogy az Áldott nem válik meg a létezésétől, míg nem tesz némi útasításokat a rendünkre nézve.

32. Hogy hogy Ánanda? (viszonzá). S azt várja tőlem a rendünk? Én az igazságot a *bel-* és *kültan* közti minden megkülönböztetés nélkül predikáltam. Mert a mi az igazságokat illeti, Ananda, a Tathágata (Buddha) nem olyan, mint a tanítónak, a ki bizonyos dolgokat magának tart, beszorított marka.

Aztán ki kél az ellen az eszme ellen, hogy halála után bármi is vezérelné egyéb az atyafiakat, mint az Igazságnak bennök lakozó szelleme.

Bizonyára, Ánanda (azt mondja), ha valaki azt a gondolatot táplálná magában: én akarom vezérelni az atyafiságot, vagy, vagy tőlem függ a rendünk, annak kellene útasításckat adni a rend ügyeire nézve. Már pedig, Ánanda! a Tathágata nem gondolja, hogy neki kelljen vezérelni az atyafiságot, vagy hogy tőle függ a rendünk. Miért hagyakoznék hát ő akármi tekintetben rendünk ügyei felől? Én is, Ananda!

megvénhedtem és éveim bételtek; életútam a végéhez közeledik, napjaim özvegét betöltöttem, nyolczvanadik évemben járok és éppen, valamint egy elvassott szekeret, Ánanda! csak nagy gondozással lehet elébb tolatni, ugy a Tathágata testét is csak sok utánjárással lehet mozgásban tartani . . .

33. Annálfogva, Ánanda! legyetek magatoknak önlámpái. Ne folyamodjatok semmi idegen menedékhez. Csak az igazsághoz ragaszkodjatok, mint menhelyhez. Ne lássatok magatokon kívül más menedék után.

35. És akárki, Ánanda? most vagy holtam után, a ki magának lámpája és maga magának menedéke leend, ha nem folyamodik külső menedékhez, hanem az igazsághoz, mint lámpához tartva szoroson magát, nem lát magán kívül, más menedék után — az fogja, Ánanda, az én Bhiksuim között elérni a legmagasabb polczot, csakhogy kedve legyen tanulni.

Lehet-e ennél világosabb, határozottabb beszéd? Senkit sem kell magán vagy titkos oktatással, mint az Egyház jövendő szabályozójával megbizni; senki se követeljen magának kivételes tekintélyt. Hanem minden ember előtt ő maga és az igazság benne lakó szózata legyen a legmagasabb tekintély széke.

És ezt a vallást választá Madame Blavatsky a maga *esotericus* vallásául. Buddhát, a kinek nem kellett semmi titok sem a világiak, sem szeretett tanítványai számára, úgy mutatja be, mint a ki a tudomány kétélű fegyverét elrejtí a miveletlen köznép előtt és a szenthely legbensőbb zugát a legmélyebb árnyékban tartja. Egy messzejáró hazugsága sem volt merészebb és valótlanabb¹⁾, mint Buddhának ilyes jelzése. Ismétlem: nem gondolom, hogy Mad. Bl. találta volna fel az *Esotericus* Buddhismust. Készakarva hiszem, hogy a Szátjánanad Sarasvati személyében a Brahmanismussal való első közlekedésekor, a Buddhista Mahátmákkal szemben nagyon is úgy volt, mint a Goethe halásza, a kit a habléány a vízbe vont. „Halb zog sie ihn, halb sank er hin!“ — Rászédtek őt azok, a kik látták, hogy ő féligmeddig kívánta, hogy rászédjék, és hogy semmi módja sincs védni magát az ámitástól. Még tovább megyek s megengedem, hogy már azzal is, hogy torzitott képét adta a Buddhismusnak, némi jót tett az által, hogy figyelmet vont arra a vallásra, a mely minden fogatkozásai mellett is mély tiszteletünket és komoly tanulmányozásunkat igényli. Csakhogy hagynának fel M. B. követői azzal az eszmével, hogy vallást nem lehet csudák nélkül alapítani, csakhogy olvasnák, mennyire üldözött Buddha, egyen kívül, minden csudát; mert akkor megtanulnák, hogy az, a mit ők csudáknak neveznek, vesztére járt

¹⁾ Incongruus.

minden derék vallásnak. Tökéletes igaz, hogy Buddha és a korabeliek beszélnek csudákról, melyeket naponként láttak tétetni. Bűbájos erő ¹⁾ csudáiul említi Buddha azt a tényt, hogy egy ember soknak látszhatik és sok egynek; hogy valaki láthatatlanná lehet, átmehet egy falon, mint a levegőn keresztül, fellebbenhet a levegőbe, mint a vízben, járhat a vizen, mint a földön, és felemelkedhet a levegőn át, mint egy madár, úgy hogy elér a holdhoz és a naphoz, sőt a Brahman világához. Mindezeket a csudákat lehetőknék ismeri el Buddha, de tagadja, hogy legkisebb közülük is volna tanítása igazságával, hogy meggyőződést szerezhetnének, vagy hogy valakit, a ki nem hiszen és nem szeret, hívővé és szeretővé tehetnének. Buddha ingyen megengedi, hogy némely ember bírja a mások gondolatait olvasni, vagy tud egy korábbi más létezésére emlékezni, de megint tagadja, hogy az ily tények meggyőződést szerezhetnek. Szerinte a legnagyobb csuda a *tanítás*, mely által a nem hívő hívővé, a nem szerető szeretővé lesz valósággal. És midőn saját tanítványai hozzájárulván kérik, engedje meg, hogy bűbájos csudákat tegyenek, megtiltja nekik, de megengedi, hogy megtegyenek egyetlenegy csudát, a melyet mindenki megtehet, de nem teszen, t. i. hogy megvallja a bűneit, de megint nem titkon, nem is a gyóntató székben, hanem nyilvánosan és az egész közönség ²⁾ hallatára.

Ha M. Blavatsky megkísértette volna megtenni a Buddha egy igazi csudát, ha megkísértette volna nyíltan kivallani apró hibáit és gyarlásait, ha a gondolatolvasást, papikar szerkesztését, Tibetből Calcuttába és Calcuttából Londonba a levegőn át való levélküldést, vagy ha azok, a kik önkénytesen vagy önkénytelenül elámították magukat, nyíltan lemondának gyermekies fogadásaikról s képtelenségeikről ³⁾ még sok jót tehetnének és egy nagyon elhanyagolt földet trágyázással dús aratásra készíthetnék el. Meg kell mondanom, hogy Olcott ezredes Mad. Blavatskynak egyik legnagyobb bámulója az utóbbi években a munkásságnak jóval üdvösebb körébe lépett, a melyben ő és barátai némi valódi jót tehetnek. Sürgette és segítette a Brahman- és Buddhista vallás szövegeinek hiteles kiadását. Törekedett Brahmanokat és Buddhistákat ős vallásaik becsülésére lelkesíteni és segítette őket felfedezni szentkönyvekben az igazság némi sugárait, melyek őket az élet sötét árnyékaiban kalau-

¹⁾ Magic power.

²⁾ Congregation.

³⁾ Absurdities

zolják. Kimutatta nekik, hogy sok különbség ellenére is felekezeteik sok közös dologban osztozkodnak és hogy miként hagyjanak fel azzal a mi nem lényeges és tartásuk meg a lényegest, a mi egy vallási terjedelmes atyafiságnak kapcsolatban szolgál. Mindezekben teljes rokonszenvenet birják. Minthogy szeretem Buddhát és bámulom a Buddhista erkölctant, nem hallgathatom el szó nélkül, midőn látom, hogy az ő nemes alakját vallási nyeglék¹⁾ színvonalára szállítják és tanítását Esotericus szófiabeszéd képébe öltöztetik. Nem szándékom azt mondani, hogy a Buddhizmust nem rontották meg és aljasították el, mikor miveletlen vagy félmivelt népség vallásává lett Tibetben, Chinában, Mongoliában; azt sem akarom tagadni, hogy némely helyeken gazemberek és ámitók úgy mutatták be, mint valami mysticus, megfoghatatlan, érthetetlen dolgot. Az is igaz, hogy kivált az ugynevezett Mahájána Buddhizmusban léteznek bizonyos értekezések pl. a *Tatháगतगुह्यका*, a Tatháगतák, vagyis Buddhák rejtélyes tanai, de azok nem azért titkosok, hogy akárki elől is elrejtsek, hanem mivel nehezebb és mélyebb értelmű tanokat tartalmaznak . . . Ha Mad. Blavatsky a Mahájána Buddhisták canonicus könyveire hivatkozik vala, tudnók, hogy mit értett az Esotericus Buddhizmus alatt. De úgy a mint van, lehetetlen megvitatni egyikét is azoknak a tanoknak, a melyeket ő és követői *esotericusok* gyanánt mutatnak be, mivel sem fejezetet, sem verset nem idéznek arra, a mit ők akár exotericus, akár esotericus Buddhizmusnak neveznek.

Eddigélé Max Müller szavait viszhangoztam. T. olvasóm vehette észre, hogy abból az új vallásnak, akár *Esotericus Buddhizmus*, akár *Theosophia* nevet adjunk neki, igen sovány és tökélytelen ismeretét merithette. Hogy ezt a hiányt kipótoljam, az illető felekezet hívének, *A. P. Sinettnek* nyilatkozatát közlöm ezennel, a melyet ő Max Müllerhez irt replica-jába foglalt be.

„Az emberi teremtmény, a mennyire ismerjük, a természet terén²⁾ való nyilatkozványa³⁾ egy szövvényes szellemi lénynek⁴⁾, a mely elmetehetségeknél⁵⁾ és felettébb tartós jellemvonásoknak⁶⁾ egy-egy szellemi bél⁷⁾ körüli csoportosulásával fejlődik ki lassu fokozatokon át. A test csupa hangszer, a melyen a benső lény⁸⁾ olyan nótát⁹⁾ fú, a milyent csinálni tanult.

1) Charlatans. 2) Plane. 3) Manifestation. 4) Spiritual being. 5) Capacities. 6) Characteristics. 7) Nucleus. 8) Entity. 9) Music.

A test és az igazi szellemi bél között leledzenek a közbejáró elemek ¹⁾, a melyek a physikai élet folytán működő alsóbbrendű öntudatot ²⁾ fejezik ki. Mind az alsóbb, mind a felsőbbrendű öntudat b r működni testtől független közlekedési eszközökkel ³⁾ és a mi alkotó kelméjét ⁴⁾ illeti, a természetnek legközelebbi felsőbb terére vagyis nyilatkozványába tartozik, a melyet közegyezés ⁵⁾ és a közép-kori occultisták nyelvén *astralis* térnek neveznek, jóllehet semmi köze a csillagokkal. Minden életben a teljes ⁶⁾ embert kiegészítő öntudatnak nagy része mulékony vagy nemtelen dolgokra vonatkozik. Annál fogva az alsóbbrendű öntudatnak fenmaradása halál után is egy ideig a lelket az astralis teren tartja s ez időszak folytán azt, bizonyos körülmények közt, még élő emberek is megismerhetik, de az élet jelenségeihez ⁷⁾ való ragaszkodás, mely a megtestesüléssel ⁸⁾ együtt jár, lassan-lassan elviselődik és a valódi szellemi lélek ⁹⁾ vagy más szóval, az eredeti ember, minthogy jellemének vagy természetének már csak magasztosabb felével működik, a szellemi boldogságnak abba az állapotába jut el, a melyet az esotericus vallás vallás tanításában menyországának ¹⁰⁾ neveznek. Abban a kimult személy még mindig önmaga ¹¹⁾, munkában van saját külön öntudata ¹²⁾ és ő huzamos ideig marad áldott nyugalomban, a minek hibátlan méltánylása ¹³⁾ sok mellékes megfontolást ¹⁴⁾ és figyelmet igényel. Miután hosszas idő mulva utóbb volt élete külön személyi emlékezetei merőben elenyésznek, ámbár a szellemi lélek minden tehetségeit, világegyetemi haladását ¹⁵⁾ megtartja — akkor új testülésbe ¹⁶⁾ vonatik vissza. A műfolyam ¹⁷⁾ fokozatonként hajtatik végre. Az egész belső lény a kised testében nincs meg, vagy nem fejeződik ki. De a mint növekedik, mind jobban-jobban lesz alkalmas az állandóul maradandó ¹⁸⁾ lélek eredeti én-né lesz, a melyben csak előbb volt élete saját külön emlékezetei hiányoznak.

Miért nem emlékezik? Ez mindig az első kérdése annak, a ki a Theosophiát tanulmányozni kezdi. Azért, hogy mi, a kik nem emlékezünk, a természetnek csak gyermekei vagyunk. A kik a világegyetemi haladás vonalán nálunknál elébb vannak, azok bezzeg emlékeznek. De a dolog tudománya ez. A magasabb szellemi lélek a maradandó elem az énbe és ha eléggé meggyarapodik ¹⁹⁾, bármely

1) Intervening principles. 2) Lower consciousness. 3) Vehicles. 4) Material. 5) Convenience. 6) Complete. 7) Phases. 8) Incarnation. 9) Real spiritual soul. 10) Heaven. 11) Is still himself. 12) His own conscience. 13) Correct appreciation. 14) Collateral consideration. 15) Cosmic progress. 16) Incarnation. 17) Process. 18) Permanent. 19) Grows.

új személyességbe, a melyet fejleszt, béolthatja azokat az eml-keze-
teket, a melyeket azon esetben megtartott. De a közönséges emberi
öntudatnak alsóbb fele, a mely most indul fejlődési pályájára, jóval
hatályosabb, ¹⁾ mint a szellemi természet. Az anyagi nyilatkozvány-
ba ²⁾ újonnan bémerült felsőbb rendü lelket elfojtja a körülte kelő
s növekedő dudva. Ámde a természet tervezetében van idő elég.
Testesülések nagy száma után eléggé erős lesz a lélek arra, hogy
a földi élete folytán körülte halomra gyült irányzatokat ³⁾ legyőzze.
Akkor aztán eljön az alkalom reáemlékezni volt életeire s végrehaj-
tani sok más műveleteket ⁴⁾ is.

Az új testnek, — melybe az én-t a kémiai parányokéinál ⁵⁾ szö-
revényesebb rokonságok vonják — physikai tulajdonságait, élte fel-
tétéleit, értelmi tehetségeit szabályozó törvényeket Karma ⁶⁾ név alatt
ismeri az esotericus és nem oly pontosan a közönséges Buddhismus.
Ki mint vet, úgy arat. Mindenik életnek a tettei alkotják meg azo-
kat az állapotokat ⁷⁾, a melyek az utána következőben fognak le-
ledzeni. Boldogságát és mind azt illetőleg, a mi földi jóllétére vo-
natkozik, minden ember a szónak teljes értelmében a teremtője ma-
gának, mivel ő teremti azokat az állapotokat, a melyekbe ő a jó-
nak és rosznak természetét és az egyikének vagy másikának való
hódolás következményeit kiszabó Isteni törvény szerint jut. Fennél
fogva, minthogy a földi élet az emberiségnek iskolája, magában nem
végezzél. A létel felsőbb szellemi állapotaiba jutni annyit tesz, mint az
újratesztelés kénytelensége alól megmenekülni. Az Exotericus Budd-
hismus az életnek — t. i. a megtestesült életnek, örök tartásáról,
mintha attól menekülni volna kívánatos, úgy beszél, hogy azokat a
kik az eszme esotericus jelentését tökélytelenül fogják fel, arra a
véleményre téveszti, mintha az öndudat elenyészte volna a kívánatos
cél. ⁸⁾ Már pedig a kitűzött valódi cél az öntudatnak szellemi ál-
lapotokra való maradandó magasztalása. A természet roppant rend-
szerében ⁹⁾, a miképp az esotericus tanítás fogja fel a világ terve-
zetét, úgy tekintetik ama szellemi boldogság, mint az emberiség na-
gyobb részének szánt sors, a melyet végtelen hosszan folytatott is-
kolázással érhet el. De azok, a kik a fejlődésnek bizonyos forduló
pontján ¹⁰⁾ túlhaladván létök lehetségeit ¹¹⁾ megvalósítják ¹²⁾, nagy

¹⁾ Vigorous. ²⁾ Materiel manifestation. ³⁾ Tendencies. (Hajlamokat, vá-
gyakat, indulatokat stb.) ⁴⁾ Achievement. ⁵⁾ Atoms. ⁶⁾ Karma = cselekvés.
Pontosabban a földi vagy testesült életben elkövetett cselekvények algebrai ösz-
vege. ⁷⁾ Conditions. ⁸⁾ Schopenhauernek is ez a felfogása a Buddhismusról. ⁹⁾ Vas-
te scheme. ¹⁰⁾ Turning point. ¹¹⁾ Potentialities. ¹²⁾ Realise.

erőfeszítéssel aránylag korán elnyerhetik magasztos örökségüket.¹⁾ Az esotericus tanítás arra vállalkozik, hogy általában az emberiségnek megmutassa azt az ösvényt, a mely ama célhoz vezet. Alkalom szerint²⁾ a természetnek oly titkaira, a melyekbe nézni más úton hatoltak bé tudósaink félig-meddig, világosság árját zuditja³⁾, midőn a meserismusnak és lelki közlekedésnek kapcsolatlan⁴⁾ jelenségeit öszrendezni, valamint más, helytelenül⁵⁾ természet felettieknek nevezett eseményeket⁶⁾, a melyekről némelyek tudják hogy történnek, de nem bírják megmagyarázni⁷⁾ és a melyeket mások megelegetve azzal, hogy a minnek okát nem tudják adni, számba sem veszik, esztelen kacajjal félredobnak. A Theosophia megállapította szilárdul⁸⁾ a tanításait sok tanuló előtt, a kinek lelkitehetségei⁹⁾ megérették a fejlődésre. Az Esotericus Buddhismusnak physikai látással nem észlelhető természet országokra vonatkozó állitmányai¹⁰⁾ már valóságokká váltak némelyek előtt, a kik hát saját tapasztalásukból tükröződhetik vissza, mások hasznára szolgálendő igazolását annak a titkolt tudománynak¹¹⁾, a melynek köszönhetik saját haladásukat.

És így számot adtam, illetékes kutfőből meritve, arról, a mit értekezésem czimében ígertem: egy új vallásról, ha csakugyan vallásnak mondhatni azt, a melynek tanításában Istennek sem neve¹²⁾, sem eszméje nincs említve, kivéve a nevezetét: *Theosophia* (Isten bölcseség.) Részemről csak az a megjegyzésem hozzája, hogy kétféle dolgot látok benne, u. m. a mit már nálok nélkül is mindnyájan tudunk, és azt, a mit csak a Theosophisták tudnak vagy követelik, hogy tudnak. Az elsőbb nem igényel tárgyalást, az utóbbira nézve pedig csak azt kérdem tőlök, hogy „hát ők honnan tudják?“ És erre a kérdésre Max Müller bajossá tette nekik a kielégítő feleletet.

1) Sublime inheritance. 2) Incidentally, 3) Pours a flood of light. 4) Incoherent. 5) Ineptly. 6) Occurrences. 7) Interpret. 8) Vindicated. 9) Interior faculties. 10) Statements concerning realms of nature imperceptible to physical sight. 11) Occult science. 12) Fordult ugyan elé a fölebbiekben ez a kifejezés: „Isteni törvény“; de erre csak úgy vetemedett az író tolla, mint az egykori Atheista szája, a kitől valaki kérdezvén, hogy „meg-e templomba?“ azt a feleletet kapta, hogy „Isten őrizzen!“

Kereszténység és felekezetek.

A hónapok óta huzódó egyházpolitikai kérdések, melyeknek keretében megoldásra várnak, vagy legalább megoldásra ígérkeznek több fontos és mélyreható dolgok, milyenek: a polgári házasság, polgári anyakönyvvezetés, általános vallásszabadság stb. alkalmat nyújtanak oly vizsgálódásokra, melyek e kérdésekkel többé-kevésbé összefüggésben állanak s melyek között nem lényegtelen az, hogy mennyiben jogosult a csupa kereszténység, melyre az általános vallásszabadság kimondásával út fog nyílani, t. i. hogy valaki magát csak kereszténynek, azaz felekezeten kívül állónak vallja? s mennyiben van igazok azoknak, kik azt mondják, kereszténynek lenni csupán nem elég, hanem valamelyik felekezethez is tartozni szükséges a végre, hogy keresztényi feladatának az ember megfelelhessen s e nemű hivatását méltóképpen betölthesse? Előre is kijelentem, hogy én határozottan azokhoz tartozom, a kik azon a nézeten vannak, hogy kereszténynek lenni magában nem elég, sőt lehetetlen is, ha az ember valamely a kereszténység keretében kifejlett felekezethez is nem tartozik. Sőt az az állapot eleitől fogva sem létezett, hogy felekezetek ne lettek volna, mert már a kereszténység hajnalán is, a mint az első gyülekezet a zsidóságból kifejlett, nyomban utána a Pál apostol fellépésével támadtak a pogány keresztények s ez a két irány sokat küzdött addig, míg az ellentétek bár annyira kisimultak, hogy többé elkeseredett harcz ne legyen nemcsak a vezetők, hanem a gyülekezetek közt is arra a kérdésre nézve, hogy *melyik követi igazán az alapító elveit? melyik áll azon az alapon, melyet a názáreti tett le, mint megingathatlant? s melyik tévelyeg bizonytalanságban?*

Ez a kérdés egyébiránt még ma sincs eldöntve; mert a mi százakon át forrongott s a reformációval még határozottabb alakot öltött, hogy t. i. ismét külön vált a forrongó zürzavarból a péteri és páli irány: ma is ugy van s ha nem is nyíltan ellenséges, de külön táborra szakadva foglalnak állást egymással szemben a keresztények. Egyik is másik is felekezeti sánczaiba vonulva védi a maga jogait s igyekszik erősíteni a maga táborát, azzal a lényeges különbséggel, hogy a mig az egyik a szellem és lelkiismereti szabadság fegyvereivel küzd s törekszik biztosítani tagjai jóllétét s boldogulását, a másik fél a világi hatalom, gazdagság és erőszak fegyvereit viszi a csata tüzebe.

Nem szükség mondanom, hogy e harczok mily elkeseredetten folytak minden időben s mi temérdek vér folyt el nem csak a Ber-